

Sotilasreformi Venäjän lehdistössä

Olli-Matti Mikkola

Venäjällä on kansallinen huvi nimeltään sotilasreformi. Sitä leikkii jokainen venäläisten poliitikkojen sukupolvi kavuttuaan Kremlin Olympokselle. Kenties heidän lapsuudessaan heidän äitinsä eivät antaneet leikkiä puusotilailla. Nyt kun he ovat kasvaneet isoiksi ja heillä on oikea armeija, he ovat alkaneet liikutella sinne tänne satoja eläviä sotilaita, ja kutsuvat tätä sotilasreformiksi.

Tämä oli katkelma *Moskovski Komsomolets*-sanomalehdestä, ja se kertoo tutkimukseni nimen alkuperän lisäksi yhden tärkeimmistä sanomistani. Venäläisissä sanomalehdissä esiintyvä kirjoittelu sotilaspolitiikasta ei ole yksipuolista eikä yksiaänistä. Olen pyrkinyt esittämään näemyksiä siitä, mistä keskustelussa ja sotilaspolitiikassa voi olla kysymys liittämällä keskustelun yhteiskunnalliseen kontekstiinsa.

Eräs syytke tutkimukselleni oli suomalainen media. Ajoittain varsin erikoiset ja sensaatiohakuiset tulkinnat venäläisestä mediasta ja asevoimista synnyttävät suomalaisissa ristiriitaisia mielikuvia Venäjästä. Yhtäältä venäläisiä uutisia saatetaan toistaa kritiikittömästi, mikä voi luoda Suomeen Venäjän kannalta mieluisia mielipide-

ilmastoa. Toisaalta Venäjän yhteiskunta ja media leimataan usein ylhäältä sanellun yhtenäiseksi, mikä voi johtaa tarpeettomaan epäluuloon. Vuoden 2014 tapahtumien valossa julkisuudessa on havahduttu siihen, että venäläiset käytännöt luoda uutisia eivät ehkä olekaan aivan samanlaisia kuin Suomessa. Vaikka ongelma olisi tiedostettu aiemmin, median resurssit tai kiinnostus eivät ole riittäneet ongelman huomioimiseen.

Venäjän asevoimiin liittyvät uutiset hyökkivät näinä päivinä päällemme lehtien palstoilta, mutta Venäjän kovaan turvallisuuteen liittyviä akateemisia tutkimuksia meillä on edelleen valitettavan vähän. Valitettavasti tilanne tuntuu olevan tällä hetkellä sama myös Venäjällä. Tieteelliset tunnusmerkit täyttävää tutkimusta on vaikeaa löytää. Sotilaspolitiikan tutkimus voi olla tarkoitukseltaan kyseenalaista niin idässä kuin lännessä. Tämän takia olen kokenut tärkeänä pyrkiä olemaan itsereflektiivinen, kertoa omat lähtökohtani ja myöntää auliisti tutkimukseni puutteet. Viileälle analyysille tuntuisi olevan kysyntää, onhan sitä peräänkuulutettu ulkopoliitiikan johtamamme myöten.

Venäläinen sanomalehdistö oli tutkimuksesani monissa kysymyksissä epäyhtenäinen. Yksi sanomalehti kirjoitti yhtä, toinen toista. Vastuu tulkinnasta jäi lukijalle. Miten tämän ihmettelyn voisi sitten muuttaa todistusvoimaiseksi tutkimukseksi? Tutkimustyöni alussa tarkoitukseni oli lähestyä aihetta selkeän kielitieteellisesti. Tällöin kiinnittyminen esimerkiksi kirjoitusten kieliopillisiin ja sanastollisiin seikkoihin loisi päätelmiä siitä, miten ideologiat ja vallankäytön ominaisuudet teksteissä heijastuvat. Kerättyäni tutkimusaineistoni päätin laajentaa näkökul-

maani muille tieteenaloille. Koin, että laajan aineistoni puhtaasti kielitieteellinen tarkastelu kaventaisi mahdollisuuksiani sanoa haluamani. Tutkimuksesta muodostui näin ollen monitieteinen esitys Venäjästä. Se liikkuu kielitieteiden ja sotatieteiden rajapinnoilla.

Tutkin erityisesti sanomalehdistössä esiintyviä diskursseja. Ymmärrän diskurssin kielellisenä sosiaalisena toimintana. Se rakentaa todellisuutta, jonka ympäröivä maailma saa käsitellystä aiheesta tietää. Diskurssi luo ajattelutapojen, käsitysten ja olettamusten kiteytynyttä kokonaisuutta. Tutkin kielenkäyttöä ennen kaikkea vallankäytön ja ideologioiden näkökulmasta. Jokaisen kirjoituksen kohdalla oli syytä kysyä, miten se toimii vallankäytön näkökulmasta. Analyysini pääosassa olivat diskurssien järjestäytymisen ja jännitteiden tulkinta. Myös sanomatta jätetyn pohdinta kuului lähestymistapaani.

Kävin läpi noin tuhat artikkelia yhdeksästä venäläisestä sanomalehdestä vuosien 2008 ja 2012 väliseltä ajalta. Lähempään tarkasteluun otin 220 artikkelia. Tutkimusaineistoni avulla koen omaavani varsin ryhdikkään selkätuen johtopäätökselleni. Tutkimukseni onnistumisen ehdoton edellytys oli venäläinen Integrum-tietokanta. Tietokannan valtavaa potentiaalia toivoisi käytettävän enemmänkin, myös muilla kuin kielitieteen alalla.

Tutkimusotteeni nojaa koulukuntaan, jossa tiedon muodostus ja totuudet tulkitaan subjektiivisiksi. On siis ymmärrettävä lopullisen totuuden ja todellisuuden mahdottomuus. Asia on kenties helppo ymmärtää sen valossa, minkälaista todellisuuden rakentamista on nähty Ukrainan tapahtumien uutisoinnissa. Voimme ainoastaan sanoa pitämämme jotakin totuutta moraalisesti parempana, tai meidän kannaltamme käyttökelpoisempana, kuin jotain toista. Lähestymistavalla ei voisi olla ajankohtaisempaa kysyntää kuin se nyt Venäjän kontekstissa kohtaa. Vaikka tutkijana pyrin objektiivisuuteen, on ymmärrettävä tutkimusotteen varsin yhteiskuntakriittinen lähtökohta.

Venäjä aloitti vuonna 2008 mittavan sotilasreformin, jonka syyt olivat ennen kaikkea asevoimien sisäisiä. Valtion ja asevoimien johto

on myöntänyt, että se ei ollut onnistunut asevoimiansa kehittämisessä Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen. Kalusto oli vanhaa, henkilöstön osaaminen rapautunut ja toiminta tehotonta. Asevoimat ei vastannut suorituskyvyllään muutuvaa sodan kuvaa. Kyse on vuosikymmenten ajan ollut pysyvistä haasteista kuten taloudesta, johtamisesta, henkilöstön osaamisesta. Reformin täydellinen onnistuminen edellyttäisi haasteiden jatkuvuuden katkaisemista, mikä vaikuttaa vuoden 2014 tapahtumien valossa ja talouden kurtistumisen myötä entistä vaikeammalta, vaikka poliittista tahtotilaa olisikin aiempaa enemmän.

Valtion ja asevoimien johto ja sitä tukevat sanomalehdet oikeuttivat sotilasreformin ensisijaisesti viiden syyn avulla: uhkien lisääntymisellä, sodankuvan muutoksella, asevoimien kalustollisella ja toiminnallisella jälkeensä jääneisyydellä, henkilöstön osaamisen alhaisella tasolla sekä toiminnan järjeistämisen tarpeella. Sotilasreformin päätöksiä oikeutettiin vetoamalla huolelliseen suunnitteluun, henkilöstön asialliseen kohteluun ja taloudellisten asioiden vakauteen. Yhteiskunnassa vallitsi reformin välttämättömyydestä varsin laaja yhteisymmärrys, joka on syntynyt aiemmista epäonnistumisista. Asetelma loi tilanteen, jossa suurin osa kritiikistä suuntautui reformin toteutukseen, ei sen olemassaoloon. Toteutuksen kritiikki keskittyi tiedotuksen ja demokraattisen päätöksenteon puutteeseen sekä epäilyksiin reformin valmisteluprosessista.

Sanomalehtien omistajien arvomaailma näytti ohjaavan keskustelun sävyä. Ne, jotka olivat lojaaleja Venäjän hallinnolle, julkaisivat lehdissään kirjoituksia noudattaen sen agenda. Ne, jotka halusivat viedä Venäjää eri suuntaan kuin sen nykyinen hallinto, julkaisivat joskus hyvinkin kärkevää kritiikkiä. Kyse oli diskurssien kautta tapahtuvasta arvojen ja ideologioiden kamppailuista. Kamppailua sääтели etenkin suhtautuminen länsimaihin. Tämä tilanne ei ole uusi. Juuria keskustelulle voidaan kaivaa esiin aina 1800-luvun länsimielisten *zapadnikkien* ja slaavilaisten kansojen ylivertauisuutta korostavien slavofiilien kamppailusta siitä, minkälaista yhteiskuntakehitystä Venäjän pitäisi seurata.

Sanomalehdillä on varsin pieni rooli venäläisessä mediassa. Sanomalehdissä esitetyillä kriittisillä näkemyksillä ei näytä olevan vaikutusta yhteiskunnan kehitykseen tai yleiseen mielipiteeseen. Mielestäni toivoa herättävää on kuitenkin tiedostaa, että kritiikkiä on ja se on kaikkien saatavilla. Sanomalehdistö on näin ollen varsin hyvä tiedonlähde matkalla kohti asioiden itsenäistä analyysiä. Valtion toteuttamaa laajamittaista sensuuria ei ollut. Sanomalehdet kuitenkin todennäköisesti harjoittivat itsesensuuria ymmärtäessään, että tietyt aiheet, kuten Vladimir Putinin suora kritisointi, johtaisivat toimintavapautta vähentäviin hallinnollisiin toimenpiteisiin. Analyttisimmin sotilasreformista uutisoivat ne sanomalehdet, jotka eivät nähneet länsimaita Venäjän uhkana ja toivat esille diskursseissaan länsimaille ominaisia arvoja kuten avoimuutta ja demokratiaa.

Sotilasreformin diskurssiivinen todellisuus rakentuu julkisessa keskustelussa tavalla, joka on yhteiskunnan kehityksen kannalta haasteellinen. Vuorovaikutukseton keskustelu ja muka-huomioionottava päätöksenteko ovat tunnusmerkkejä autoritaariselle johtajuudelle, joka yrittää verhoilla itsensä demokraattiseen huntuuun. Tuo huntu on kuitenkin varsin läpinäkyvä. Tilannetta edistäisi median pyrkimys aiempaa vilpittömämpään ja analyttisempaan tiedonvälitykseen. Se edellyttäisi käytäntöjen uudistumista ja diskurssiivisen vallankäytön vähentämistä. Arvioin tällaisen kehityksen olevan epätodennäköistä, sillä valtionjohto lienee ymmärtänyt sivistyvän, kieliä opiskelevan ja informaatioteknologiaa hyödyntävän keskiluokan olevan heille uhaksi. Tänä syksynä esitelty lakiehdotus sanomalehtimedian omistajuuden rajoittamisesta vahvistaa arviotani.

Sotilaspolitiikan diskurssikäytäntöjen analysointi ideologioiden ja vallankäytön kautta voi tarjota mahdollisuuksia parantaa venäläisen valtionjohdon päätösten ennustettavuutta. Kielenkäytön tarkastelu tarjoilee näin ollen yhteiskunta- tai sotatieteellisille lähestymistavoille kulmapeilin nurkan taakse piiloutuneiden yksityiskohtien tarkasteluun. Lähteiden yksipuolinen

seuraaminen tai yksittäisten uutisten ”perässä juokseminen” johdattavat päätelmät kestävämmään suuntaan. Aineistoni sanomalehdistä mikään ei ollut sellainen, jota seuraamalla olisi saanut aiheesta riittävän kokonaiskuvan. Tämän takia lähteitä on seurattava monipuolisesti. Analyysissä on tärkeää kysyä, kuka kirjoittaa ja kuka julkaisee. Tekstit voivat olla hyviä lähteitä, vaikka niiden sisältö olisi kyseenalainen. Käytännöt huomioimalla voidaan tehdä päätelmiä, miksi jokin sisältö on kyseenalainen.

Venäjän sotilaspolitiikassa neuvostoaikaan perustuva laajamittainen uhkakuva lännestä ja laajamittaisesta sodasta ovat edelleen merkittävässä asemassa. Valtion ja asevoimien johdon uhkadiskurssi on hyvin samankaltainen kuin Venäjän kommunistisen puolueen. Ydinasetta ylläpidetään suurvaltojen välisen konfliktin pidäkkeenä. Muun asevoiman kehittäminen kuitenkin vaikuttaa tähtäävän suorituskykyyn, jolla ratkaistaan paikallisia konflikteja lähellä Venäjän rajoja. Länteen viittaavaa uhkakuva ylläpidetään sisäpoliittisiin tarpeisiin, sillä suuri osa Venäjän väestöstä elää Neuvostoliiton aikaisen perinteiden varassa ja seuraa vain venäläistä mediaa.

Sotilasreformin keskeisin vaiettu tavoite on nostaa Venäjä kehityksen tielle, jolla se pystyy kuromaan umpeen länsimaiden etumatkaa teknologiassa ja sodankäynnin tehokkuudessa. Venäjä pitää samanaikaisesti Yhdysvaltoja uhkana ja sodankäynnin ideaalinaan. Tästä ideaalista venäläiset itse käyttävät käsitettä kuudennen sukupolven sodankäynti. Siinä keskeisessä asemassa ovat täsmäaseet, ilma- ja avaruuspuolustus sekä informaatioon liittyvä suorituskyky. Tällaisten aseiden käyttö on sen mielestä poliittisesti ydinaseita hyväksyttävämpää ja luo näin ollen uskottavamman pelotteen. Tämä seikka voi tulevaisuudessa alentaa sotilaallisen voimankäytön kynnystä. Käsitteen mukaista sodankäyntiä ei ole täysimääräisesti nähty vielä käytännössä, mutta osia kylläkin.

Tutkimukseni nimessä mainittu Kremlin Olympos oli viittaus Venäjää hallitsevaan ryhmään. Johdatan kuulijani nyt Olympokselle tar-

kastelemaan, miten tuo olympolaisten jumalten ryhmä on järjestäytynyt, ja minkälaisia olivat heidän tehtävänsä sotilaspolitiikassa. Kremlin Olympoksen strategiset linjaukset ovat ylijumala Zeuksen, Vladimir Putinin, hyväksymiä. Olympoksen sotavoimien suunnittelusta on vastannut sotataidon, tiedon ja viisauden jumala Athene, kenraali Nikolai Makarov. Dmitri Medvedevin tehtäväksi jäi näytellä Zeuksen puoliso Heran rooli. Jumalten sanansaattajana toimi Hermes, puolustusministeri Anatoli Serdjukov.

Kremlin Olympoksen sotilaspolitiikan diskurssit tähtäävät Venäjän valtiomuodon legitimeetin vahvistamiseen. Sen osoittama halu rakentaa valtiomuotoaan vastustamalla liberaalistisia arvoja ja turvaamalla vaikutusvaltansa sotilaallisesti entisen Neuvostoliiton alueella loitontaa Venäjää Euroopasta ja Yhdysvalloista. Se voi edistää jälleen kerran jatkuvuutta, joka on aiheuttanut aikaisempien reformien epäonnistumisen. Kremlin Olympoksen diskursiivisen vallankäytön tavoitteena on saada Venäjä näyttämään itseään vahvemmalta ja yhtenäisemmältä.

Kremlin Olympos hakee oikeutusta valtiomuodolleen konservatiivisesta ideologiasta. Vladimir Putin on todennut konservatiivisen asenteensa katsovan eteenpäin, mutta yksilön, sananvapauden ja demokratian näkökulmista se näyttää kehittävän Venäjää päinvastaiseen suuntaan. Konservatiivisuus ei näin ollen palvele Venäjällä asuvaa väestöä vaan valtiomuodon legitimeettiä ja hallitsevan ryhmän omaa ase-

maa. Tuntuu kuin Venäjällä aika olisi jotenkin pois sijoiltaan.

Päätän lektioni viittauksella Mihail Bulgakoviin, kirjailijaan, jonka pienoisromaanista *Koiran sydän* tein aikoinani pro gradu -tutkielmani. Bulgakov kirjoitti vuonna 1926, kuinka professori Preobraženski kehotti potilastaan olemaan lukematta neuvostoliittolaisia sanomalehtiä ennen ruokailua. Hänen havaintojensa mukaan ne potilaat, jotka eivät lukeneet sanomalehtiä, tunsivat olonsa erinomaiseksi. Puolestaan ne, jotka lukivat *Pravdaa*, laihtuivat, heidän refleksinsä heikkenivät, ruokahalunsa alentui ja he kärsivät masennuksesta. Meidän kaikkien on syytä toivoa, että nyky-Venäjällä ohjetta ei tarvitse noudattaa ainakaan kansalaisten terveydentilan nimissä.

FM **Olli-Matti Mikkolan** Venäjän kielen alaan kuuluva väitöskirja *Sotilaspolitiikka Kremlin Olympoksella: Venäjän sotilaspolitiikan diskursiivinen rakentuminen venäläisessä sanomalehdistössä 2008–2012* tarkastettiin 13.12.2014 klo 12 Turun yliopiston Publicum Pub3-auditoriossa, Assistentinkatu 7, Turku. Vastaväittäjänä oli professori **Mika Lähteenmäki** Jyväskylän yliopistosta. Kustoksena toimi professori **Riitta Pyykkö** Turun yliopistosta.